

Отримано: 8 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: irynadilay@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-107-110

Ділай І. П. Гіпонімія когнітивних дієслів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 107–110.

УДК: 811.111'373.4'373'421

Ділай Ірина Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ГІПОНІМІЯ КОГНІТИВНИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано гіпонімічні відношення когнітивних дієслів англійської мови з точки зору ономазіологічного підходу до побудови лексико-семантичного поля та ендосентричних рядів. На основі WordNet Vocabulary Helper інвентаризовано та визначено лексикометричні особливості гіпонімії когнітивних дієслів, зокрема визначено коефіцієнт гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови, виявлено випадки автогіпонімії. Використана евристична методологія дає можливість врахувати полісемію дієслів та максимально повно розкрити потенціал дієслівної гіпонімії, або тропонімії, яка досі недостатньо вивчена в сучасному мовознавстві. Моделювання ендосентричних рядів посприяло повнішій інвентаризації складу ЛСГ когнітивних дієслів англійської мови.

Ключові слова: гіпонімія, тропонімія, ендосентричний ряд, дієслово.

Iryna P. Dilay,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

HYPONIMY OF ENGLISH COGNITIVE VERBS

The paper provides the analysis of the hyponymic relations in terms of the onomasiological approach to the lexico-semantic fields and endocentric series. Lexicometric properties of the hyponymic relations of English cognitive verbs are studied based on WordNet Vocabulary Helper heuristic resource. It enables conducting the analysis in the direction from a hyperonym to its hyponyms, which echoes with the reconstruction of the conceptual structure. In this respect, further application and elaboration of the suggested methodology appears topical.

Hyponymy of verbs is scarcely studied in linguistics. It has been observed that the nature of verbal hyponymy proves to be different from the nominal one, as verbal hyponymy, or troponymy after C. Fellbaum and G. Miller, is based on the manner of action relation between the lexemes. Thus, it requires special attention and novel methods and sources apart from traditional dictionaries.

WordNet as a conceptual thesaurus and a large lexical database has been designed to assist multiple applications involving vocabulary as a system and is well applicable to the study of paradigmatic lexical relations. Among the advantages of the methodology based on WordNet is taking into consideration vast polysemy of the lexical items. It enables tracing narrowing of the categorial cognitive verbal meaning without getting sidetracked.

As a result of this study, the ways of endocentric series modelling are suggested, the peculiarities of the verbal hyponymy are defined, the quotient of the hyponymy of English cognitive verbs is calculated, the cases of autohyponymy are identified, as well as the future prospects are delineated.

Key words: hyponymy, troponymy, endocentric series, verb.

Проблема дієслівної гіпонімії є досі мало вивченою у лінгвістиці. Гіпонімічна кореляція (гіпогіперонімія, родо-видовий зв'язок, відношення підпорядкування, субординація) зв'язує слово, яке позначає родові поняття зі словами, які позначають окремі підрозділи цього поняття [4, с. 101]. Як відомо, ЛСГ і ЛСП мають нелінійну ієрархічну будову, в основі якої лежить саме відношення гіпонімії [1; 2; 3; 13]. Таким чином, моделювання гіпонімічних відношень дає змогу відобразити ієрархічну структуру лексико-семантичного поля [13, с. 153], інвентаризувати його склад. Родо-видові кореляції представлені в ендосентричних рядах, в яких кожне попереднє слово (поняття) є гіперонімом наступного. Практична цінність таких рядів полягає у виявленні лексем, які можуть використовуватися для номінації одного й того ж референта, адже у мовленні гіпероніми регулярно вживаються замість гіпонімів.

Встановлення гіпонімічної кореляції може відбуватися в двох напрямках: 1) від заздалегідь визначеного гіпероніма до його гіпонімів (низхідний); 2) від гіпоніма до його гіпероніма (висхідний). Подібним чином, ієрархічна побудова ЛСП може здійснюватися від одиниці з найповнішою реалізацією «архисеми», певного спільного категоріального значення, до периферійних одиниць [2; 3]. З іншого боку, ЛСП може бути змодельоване у протилежному напрямку: від лексем до певної одиниці зі спільним для них категоріальним значенням, з його поступовою ідентифікацією [1]. Фактично, перший спосіб встановлення гіпонімічної кореляції, як і побудови поля, є ономазіологічним, оскільки виходить зі значення до його лексичного позначення. Натомість, другий спосіб пропонує семасіологічний підхід до моделювання як гіпонімічного зв'язку, так і поля в цілому: від лексичної одиниці, нерідко з гранично конкретним значенням, вгору по ієрархії до одиниці з родовим категоріальним значенням.

Мета статті – вивчити особливості гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови з точки зору ономазіологічного підходу як актуального для сучасної лінгвістики. Досягнення мети передбачає вирішення конкретних завдань: 1) визначити особливості дієслівної гіпонімії та її відмінність від гіпонімії інших повнозначних частин мови; 2) обґрунтувати методику та вибір джерел розвідки; 3) інвентаризувати та проаналізувати ендосентричні ряди когнітивних дієслів англійської мови; 4) виявити лексикометричні особливості гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови.

Дієслівна гіпонімія є найменш дослідженою у лінгвістиці. На це є низка причин: якісно відмінний характер дієслівної гіпонімії, полісемічність дієслів англійської мови, відсутність адекватного джерела для встановлення дієслівних гіпонімічних відношень та ускладнена процедура їхнього встановлення, потреба в спеціальних електронних програмах.

Формула гіпонімії запропонована Дж. Лайонзом «X є видом Y» [146, с. 294] не зовсім підходить для дієслів, навіть, якщо їх піддати попередній номіналізації. Якщо у випадку з іменниками у формулі «X є видом Y» можна опустити «є видом»: *A donkey is (a kind of) an animal* без зміни значення, то у випадку з дієсловами *Sketching is a kind of drawing/To sketch is to draw* таке опущення суттєво змінює значення [11, с. 79]. Дієслівні гіпероніми не можуть сполучатися з кваліфікаційними ознаками [11, с. 80]. Денотатна співвіднесеність дієслівного гіпероніма та гіпоніма відображає особливий випадок родовидового зв'язку – квантифікацію за способом дії. З метою виділення дієслівних гіпонімічних відносин укладачі WordNet К.Фельбаум і Дж. Міллер у 1991 році запропонували спеціальний термін – «тропонімія» [9]. Так, дієслова *run, ride, fly* поєднані тропонімічним зв'язком з їхнім гіперонімом *move* за способом дії. Таким чином, модифікована формула гіпонімії Дж. Лайонза для дієслів матиме вигляд «X є Y за певним способом дії» [11, с. 79]. Тропоніми одного гіпероніма, виокремлені за одним способом дії, відображають «симетричну гіпонімію» [13, с. 162] й автоматично є синонімам між собою. Проте один гіперонім може мати і кілька тропонімів, які виражають різні способи дії.

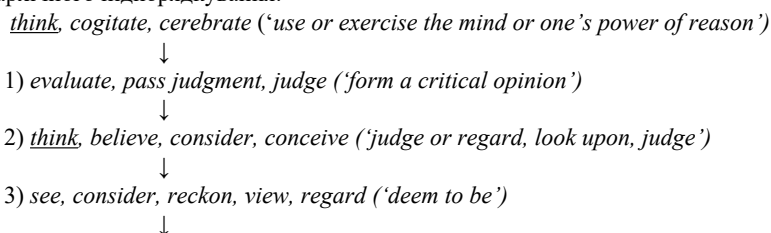
Джерелом дослідження гіпонімії може слугувати словникова дефініція, аналіз якої пропонує шлях від гіпоніма до гіпероніма. Такий підхід описано в теоріях побудови семантичних мереж [5; 6; 7; 8; 12]. Альтернативним джерелом є тезауруси, в основі яких покладена ієрархічна польова структура й побудова яких здійснюється у напрямку від гіпероніма до гіпоніма. Проте в обох випадках, особливо під час дослідження дієслівної гіпонімії, можна зіткнутися з неповнотою, циклічністю ендосентричних рядів, невідображенням полісемії та потребою ручної обробки великого обсягу лексичного матеріалу. Сучасна електронна лексикографія та корпусні ресурси суттєво полегшують копітку вибірку та відкривають нові перспективи в дослідженні гіпонімії.

Ономасіологічне (концептуальне) моделювання гіпонімічних зв'язків донедавна вважалося суб'єктивним та інтуїтивним. В кращому випадку, йому повинен передувати асоціативний експеримент. Проте сучасні авторитетні дослідження, які частково виходять за межі лінгвістики, наближаються до розв'язання цієї проблеми. Зокрема, дослідники з теорії штучного інтелекту сформулювали принцип спадковості – економну модель семантичної мережі лексичної пам'яті, яка полягає у збереженні інформації під родовими поняттями (гіперонімами) [11, с. 71], мотивуючи це тим фактом, що знання про концепт, зокрема аргументну структуру в дієслів, успадковується від гіпероніма. Модель Дж. Міллера покладена в основу побудови тезауруса WordNet. Гіпонімічна кореляція у WordNet розглядається як концептуальне відношення, яке зв'язує концептуальні синонімічні ряди, а не окремі слова. Дж. Міллер відмітив, що така ієрархічна репрезентація базується на класичній моделі категоризації, в якій ієрархія визначає наявність у підпорядкованих одиниць спільних ознак з гіперонімами [11]. Таким чином, парадигматична організація дієслів у WordNet ґрунтується на психолінгвістичних засадах. Така модель протиставлена класичній компонентній теорії значення.

За своєю структурою WordNet складається з 14 доменів (полів) дієслів, одним з яких є когнітивні дієслова. Кожен із 14 доменів групується під своєрідним «гіперонімом» – *unique beginner*. За основу визначення *unique beginners* було взято критерії Дж. Лайонза, зокрема, це переважно однокореневі короткі дієслова [146, с. 294]. В одному домені дієслова можуть бути згруповані під кількома *unique beginners*, таким чином, домени можуть складатися із кількох незалежних ієрархій. Межі між доменами розмиті. Так, дієслова *wonder, speculate, confirm, judge* знаходяться на межі доменів когнітивних дієслів та дієслів мовлення.

К. Фельбаум стверджує, що тропонімія є основним засобом об'єднання дієслів у семантичну мережу [10, с. 23]. Дослідниця вивчала тропонімію у різних семантичних полях та дієслівних класах і дійшла висновку, що тропонімія не є семантично однорідним зв'язком, а охоплює кілька підвидів: за способом дії, за функцією, за результатом. Синтаксична поведінка тропонімів відрізняється від семантично простіших гіперонімів. В одних випадках тропоніми допускають більше синтаксичних альтернатив, в інших – проявляють обмежені синтагматичні властивості. Вниз по дієслівній ієрархії кількість іменників, які сполучаються з дієсловами як потенційні аргументи поступово зменшується, одночасно відбувається уточнення і конкретизація їхніх значень [11, с. 81]. Якщо іменникові ієрархії бувають досить глибокими (до 15 рівнів), то дієслівні ієрархії не є глибокими (до 4 рівнів), проте рівні є ширшими та розлогішими [10, с. 24]. Для дієслів характерна також автогіпонімія – випадок гіпонімічного відношення між значеннями полісемічної лексеми [11, с. 86].

В нашому дослідженні ми використали дані евристичного джерела WordNet Vocabulary Helper [15] з метою вивчення гіпонімії (тропонімії) когнітивних дієслів англійської мови. Це дало змогу простежити гіпонімічні відношення між ЛСВ полісемічних лексем, які відображені тут повніше, ніж в інших джерелах. Аналіз гіпонімічних відношень (тропонімії) когнітивних дієслів англійської мови засвідчив найбільш розгорнуту тропонімію у гіпероніма-архисеми *'use or exercise the mind or one's power of reason'*, що вербалізується через синонімічний ряд *think, cogitate, cerebrare* [15]. Загалом на різних рівнях підпорядкування встановлено 241 тропонім цього гіпероніма. Причому, перший рівень підпорядкування включає 17 тропонімів (з урахуванням синонімів), які позначають різні модифікації процесу мислення: формування оцінки, планування, формулювання висновку, логічну асоціацію, звернення уваги, активні роздуми над чимось, глибоке розважання на певну тему тощо. Лише 7 тропонімів із 17 мають своє продовження, підпорядковують тропоніми нижчого рівня. 10 тропонімів першого рівня є кінцевими, наприклад, тропоніми *study, meditate, contemplate ('think intently and at length, for spiritual purposes')*. Найпродуктивніший тропонім першого рівня – *evaluate, pass judgment, judge ('form a critical opinion')* підпорядковує 21 тропонім другого рівня, і даний ендосентричний ряд досягає найбільшої довжини, що відповідає 8 рівням ієрархічного підпорядкування:

- 4) *prize, value, treasure, appreciate* ('regard highly')
- ↓
- 5) *recognise, recognize* ('show approval or appreciation of')
- ↓
- 6) *honor, honour* ('bestow honor or rewards upon')
- ↓
- 7) *toast, drink, pledge, salute, wassail* ('propose a toast to')
- ↓
- 8) *give* ('propose': give a toast)

Як видно, кінцеві тропоніми все більш віддалені за значенням від гіпероніма, асоціативний зв'язок дещо уривається, особливо, починаючи з п'ятого рівня, де дієслово практично не виражає в поверхневій структурі когнітивного значення, а вказує на соціальну поведінку. Значення поступово звужується, стає вузько ситуативним. Імплицитний когнітивний компонент нижчих рівнів відносить дані дієслова (і значення) до далекої периферії поля, вказує на пересічення з іншими лексико-семантичними полями.

Найглибша встановлена тропонімічна ієрархія (8 рівнів), як і наближені до неї (6, 7 рівнів), є одиничними випадками і не суперечать закону збереження інформації в людській пам'яті, вкладаючись в «магічне число» Дж. Міллера 7 ± 2 . Середня глибина ієрархії для усіх когнітивних дієслів, що відповідає коефіцієнту гіпонімії, склала 3 рівні. Найширша ієрархія за кількістю модифікацій-способів дії включає 21 еноцентричний ряд, що виходить від одного гіпероніма: *evaluate, pass judgment, judge* ('form a critical opinion').

Для когнітивних дієслів характерна автогіпонімія, особливо для найбільш полісемічних. Так, встановлено, що у дієслові *think* найпродуктивніше значення *think* ('use or exercise the mind or one's power of reason') конкретизується а) на першому рівні:

- 1) *think* ('have or formulate in the mind: "think good thoughts"')
- 2) *think about* ('have on one's mind, think about actively; "I'm thinking about my friends abroad"; "She always thinks about her children first"')
- 3) *think* ('ponder; reflect on, or reason about; "Think the matter through"; "Think how hard life in Russia must be these days"')
- 4) *think* ('decide by pondering, reasoning, or reflecting; "Can you think what to do next?");
- б) на другому рівні (опосередковано через *evaluate, pass judgment, judge* ('form a critical opinion of'): **think**, *believe, consider, conceive* ('judge or regard; look upon; judge; "I **think** he is very smart"; "I believe her to be very smart"; "I **think** that he is her boyfriend"; "The racist conceives such people to be inferior");

в) на третьому рівні:

- 1) опосередковано через *evaluate, pass judgment, judge* ('form a critical opinion of') → **think**, *believe, consider, conceive* ('judge or regard; look upon; judge): **think** ('dispose the mind in a certain way; "Do you really **think** so?");
- 2) опосередковано через *evaluate, pass judgment, judge* ('form a critical opinion of') → *expect, anticipate* ('regard something as probable or likely): **think**, *opine, suppose, imagine, reckon, guess* ('expect, believe, or suppose; "I imagine she earned a lot of money with her new novel"; "I thought to find her in a bad state"; "he didn't **think** to find her in the kitchen"; "I guess she is angry at me for standing her up") [15].

Таким чином, 7 з 13 значень **think** у WordNet є похідними, підпорядкованими гіпероніму *think* ('use or exercise the mind or one's power of reason').

Автогіпонімію можна простежити і в інших дієслів, наприклад, *consider* (3 з 9 значень):

- а) на другому рівні: *think, believe, consider, conceive* ('judge or regard; look upon; judge; "I think he is very smart"; "I believe her to be very smart"; "I think that he is her boyfriend"; "The racist conceives such people to be inferior");
- б) на третьому рівні: *see, consider, reckon, view, regard* ('deem to be; "She views this quite differently from me"; "I consider her to be shallow"; "I don't see the situation quite as negatively as you do");
- в) на четвертому рівні: *consider* ('regard or treat with consideration, respect, and esteem; "Please consider your family") [15].

Таким чином, на основі WordNet було застосовано ономаціологічний підхід до вивчення гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови. В результаті нашого дослідження було встановлено коефіцієнт гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови, що дорівнює середній довжині еноцентричного ряду, і складає число 3. Моделювання еноцентричних рядів посприяло повнішій інвентаризації складу ЛСГ когнітивних дієслів англійської мови, встановленню її тісного зв'язку з іншими ЛСГ і ЛСП. Виявлено як семантично складні дієслова-гіпоніми з гранично конкретними значеннями, що наближує їх до термінів, так і кінцеві семантичні компоненти-дієслова-гіпероніми з найзагальнішим значенням, через які можна описати решту дієслів. Розлогість гіпонімічних дієслівних ієрархій свідчить про їхню детальну квантифікацію за способом дії і тісно пов'язана із синтаксичним статусом дієслова. Детально вивчено гіпонімічні зв'язки полісемічних когнітивних дієслів, встановлено випадки автогіпонімії. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в глибшому вивченні дієслівної гіпонімії, зокрема із зіставленням даних, отриманих в результаті семасіологічного підходу, а також виявленні кореляції гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови з іншими лексико-семантичними парадигмами.

Література:

1. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке. М. : Высшая школа, 1986. 120 с.
2. Долгих Н. Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии. *Филологические науки*. 1973. 1. С. 89–98.
3. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. 1972. 1. С. 57–68.
4. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учеб. пособ. [3-е изд.]. М.: КомКнига, 2007. 352 с.
5. Скороходько Е. Ф. Сіткове моделювання лексики: лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності. *Мовознавство*. 1995. 6. С. 19–28.
6. Apresian Ju. D. Systemic Lexicography as a Basis of Dictionary-making. *Journal of the Dictionary Society of North America*. 1993. 14. P. 79–87.

7. Dik S. C. Stepwise Lexical Decomposition. Lisse: The Peter de Ridder Press, 1978. 38 p.
8. Faber P. Constructing a Lexicon of English Verbs. Walter de Gruyter, 1999. 350 p.
9. Fellbaum C. Semantic Networks of English. *Cognition*. 1991. 41. P. 197–229.
10. Fellbaum C. On the Semantics of Troponymy. *Relations* [ed. by R. Green, C. Bean, S. Myaeng]. Dordrecht, Holland: Kluwer, 2002. P. 23–34.
11. Fellbaum C. WordNet: An Electronic Lexical Database. Cambridge: MA MIT Press, 1998. 423 p.
12. Johnson-Laird P. N. Only Connections: A Critique of Semantic Networks. *Psychological Bulletin*. 1984. 96. P. 292–315.
13. Lipka L. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics and Word Formation. Tübingen : Narr, 2002. 244 p.
14. Lyons J. Semantics. Cambridge: CUP, 1977. [2 vols].

Джерела ілюстративного матеріалу:

15. WordNet 3.0. Vocabulary Helper. URL: <https://wmtang.org/2008/03/19/wordnet-30-vocabulary-helper/>